

Народна банка Србије

ОДЕЉЕЊЕ ЗА ИНФОРМИСАЊЕ

Београд, 2007. године

Азбучник

ОСНОВНИХ ЕКОНОМСКИХ ПОЈМОВА

Садржај

Садржај:

1. Шта проучава економија?	3
2. Монетарна политика	6
3. Буџетска политика	8
4. Инфлација	9
5. Економски раст	11
6. Бруто домаћи производ	12
7. Стопа незапослености	13
8. Коњунктура	15
9. Национални рачуни	16
10. Ко ствара новац?	17
11. Сењораж	18
12. Девизне резерве	19
13. Финансијски систем	20
14. Платни биланс	21
15. Кредитор последње инстанце	22
16. Институције Бретон-Вудса	23
17. Мултилатералне групе	24
18. Пензиони систем	26
19. Светски економски форум	27
20. Штедња	28

1

Економија...

... је наука која проучава како друштво управља ретким ресурсима. Економисти, такође, проучавају и људско понашање које се односи на производњу, дистрибуцију и потрошњу робе и коришћење услуга.

Шта проучава економија?

Управљање ресурсима друштва је важно, јер су ресурси ретки. То значи да друштво има ограничене ресурсе и да није у стању да произведе сва добра и услуге које људи желе да имају.

Због тога економија проучава посебан аспект људског понашања, онај који тежи да што је могуће боље искористи ретке ресурсе да би се задовољиле потребе, које су, напротив, вишеструке и неограничене.

Економија проучава како друштво управља ретким ресурсима

Међутим, не постоји јединство у погледу дефиниције економске науке. Она би, на пример, могла у ширем смислу да се дефинише као проучавање људског понашања које се тиче производње, дистрибуције и потрошње робе и коришћења услуга. Оваква дефиниција је ипак опширна и покрива скуп људских делатности који укључује економске изборе, али такође политичке или етичке. Ипак, њена је вредност у томе што показује међузависност људског понашања и тешкоће да се прецизно одреде, свака за себе, области различитих друштвених наука (економија, социологија, политичке науке, психологија итд.). Тешкоћа у прецизном одређивању граница проучавања, уз увиђање међусобних зависности, нераздвојиво је везана за све друштвене науке.

Порекло термина економија је у грчкој речи која значи онај који управља домаћинством. Сличности између економије и домаћинства су бројне. Једно домаћинство мора да донесе бројне одлуке. Мора да одлучи ко обавља одређене задатке и шта заузврат добија? Ко кува ручак? Ко пере прозоре? Ко бира шта ће се гледати на телевизији? То значи да једно домаћинство мора да распореди средства која има на све своје чланове, узимајући притом у обзир њихове жеље, способности и труд. Када је реч о економији, срећемо се са истим бригама: која врста добара или услуга треба да буде произведена, како ће се распоређивати расположиви ресурси као што су људи, земљиште или нека опрема на различите послове? Ко ће одлучивати о тој производњи? Како ће бити подељени приходи? Хоће ли се они трошити - и на шта - или ће се штедети - и зашто?

Одговор на ова питања подразумева прављење избора, који су тим пре неопходни с обзиром на то да су ресурси (земљиште, сировине, радно време, машине итд.) ограничени. Проучавајући изборе које ограничења намећу, економија учествује и у дебати око расподеле богатства, или око одрживог развоја. Стога економија има друштвени и политички значај. Ови избори се могу проучавати на нивоу потрошача, предузећа или читаве привреде.

Микроекономија и макроекономија

Микроекономија проучава како домаћинства и предузећа доносе одлуке и како међусобно делују на појединим тржиштима. Макроекономија проучава појаве на нивоу економије као целине, укључујући инфлацију, незапосленост и економски раст.

Немогуће је да се обухвати и разуме реалност у свој својој сложености. У Србији живи више милиона потрошача и велики број предузећа која учествују у стотинама различитих послова. Немогуће је разумети појединачно понашање сваког од ових економских чинилаца. Према томе, како измерити утицај неке економске одлуке или упоредити два решења са аспекта трошкова и користи за читаву привреду?

У покушају да то постигне, микроекономија мора да постави изванредан број претпоставки и да реалност сведе на неколико референтних понашања. Неокласична микроекономија предлаже приступ људским понашањима која се сматрају - и то је прва важна претпоставка - рационалним. Дакле, мисли се да њих прво води разум, а не осећања, страст или неки други спољни утицаји. Друга важна претпоставка је да се сматра да сваки појединац располаже потпуном и непосредном информацијом. Чињеница да су потрошачи и произвођачи савршено информисани омогућава им да донесу најрационалније одлуке и најприлагођеније њиховом објективном економском интересу. Најзад, појединци су независни и нико међу њима не може да намеће своје одлуке другима: постоји "савршена конкуренција".

Те претпоставке омогућавају израду прилично једноставних модела чији је циљ да се симулирају нека економска понашања: како се развија потражња потрошача за неким добром, како реагује понуда неког предузећа, како се формирају цене? Сваки ће економски чинилац, у оваквом теоријском окружењу, желети да максимално оствари своје циљеве, при чему је изложен извесним потешкоћама. Предузеће ће желети да максимално оствари свој профит упркос техничким потешкоћама и трошковима, док ће потрошачи тежити да максимално остваре своје жеље уз ограничени доходак. На тржишту, месту на ком се срећу потрошач и произвођач, утврдиће се размењене количине и цене.

Макроекономија посматра могуће узајамно деловање већих целина. Бруто домаћи производ (БДП), незапосленост, извоз или увоз неке земље чине макроекономске статистичке податке. Они нам не говоре ништа о неком предузећу или домаћинству посебно, него нас обавештавају о стању целокупне привреде и о међусобном деловању њених основних саставних делова. Већина ових појмова дата је на странама које следе.

Макроекономија какву је основао економиста Џ. М. Кејнс (1883-1946) тежи да одговори на следећа питања: Зашто постоји незапосленост? Зашто цене расту? Зашто производња и запосленост неке године расту, а неке не? Како се крећу приходи и како се деле?

Микроекономија и макроекономија су блиско повезане. Пошто до промена у укупној

економији долази услед одлука милиона појединаца, није могуће разумети макроекономске промене а да се не узму у обзир микроекономске одлуке које на те промене утичу. На пример, макроекономиста може да проучава утицај смањења пореза на доходак на укупну производњу добара и услуга. Да би анализирао ову тематику, макроекономиста мора да узме у обзир утицај смањења пореза на одлуке домаћинстава у погледу тога колико ће трошити за добра и услуге. Упркос вези између микроекономије и макроекономије, ове две области су јасно раздвојене. Пошто се баве различитим питањима, имају и другачије приступе и често се предају као засебни предмети.

2

Монетарна политика

Један од главних задатака централне банке састоји се у дефинисању и спровођењу монетарне политике. Који циљ централна банка жели да оствари кроз одређену монетарну политику? И на који начин њене одлуке у погледу каматних стопа утичу на инфлацију и раст?

Основни циљ Народне банке Србије јесте постизање и одржавање стабилности цена. Народна банка Србије, поред основног циља, има за циљ и очување финансијске стабилности.

Финансијска стабилност подразумева здрав финансијски систем, у коме банке и друге финансијске организације добро функционишу и одговорно чувају новац својих клијената.

Одлуке о каматним стопама имају за циљ стабилност цена...

Одлуке о кретању каматних стопа доноси Монетарни одбор, који чине гувернер и вицегувернери. Циљ јединствене монетарне политике јесте да се првенствено одржи стабилност цена, што у нашим условима подразумева инфлацију у распону од 5% до 10%. На тај начин монетарна политика доприноси трајном економском расту и запошљавању; у прошлости се дешавало да превисока инфлација, као уосталом и негативна инфлација, штете економији.

... али до ње претходно мора да се пређе дуг пут.

Међутим, Народна банка Србије не утиче директно на цене робе коју трошимо и услуга које користимо. Измене каматних стопа делују на општи ниво цена само путем дугог и сложеног процеса трансмисије. Дакле, Народна банка је одговорна за кретање инфлације само средњорочно, а не и за краткорочне ударе, као што је пораст цена услед наглог повећања цене нафте. То такође значи да Народна банка мора да буде опрезна и да унапред делује у зависности од догађаја који се могу предвидети и који, у будућности, могу да угрозе стабилност цена.

Инструменти монетарне политике Народне банке Србије

Главни инструмент монетарне политике Народне банке Србије јесу репо операције, тј. продаја и накнадни откуп хартија од вредности. Што је каматна стопа коју ове хартије од вредности доносе већа, утолико ће банке бити заинтересованије за њихову куповину, јер ће им после одређеног времена новац који су уложиле бити враћен увећан за ту стопу. Продајом хартија од вредности један део новца се привремено повлачи из оптицаја, а самим тим се смањују и инфлаторни притисци.

Каматна стопа коју Народна банка примењује приликом репо операција назива се референтна каматна стопа. Промене ове стопе углавном изазивају промене и других каматних стопа (нпр. камата на кредите и депозите које одобравају комерцијалне банке), а такође су и показатељи монетарне политике.

Други инструмент монетарне политике представља обавезна резерва Народна банка Србије одлучује да ли ће да смањи или повећа проценат депозита који комерцијалне банке морају да држе као резерву. Повећањем обавезне резерве смањује се количина новца у оптицају и на тај начин сузбија инфлација.

3

Буџетска политика

Овај термин се односи на финансијску политику активног коришћења фискалних инструмената (пореза, јавних расхода, буџета и јавног дуга) с циљем побољшања перформанси националне економије (запослености, расподеле, стабилности, привредног раста) и повећања општег друштвеног благостања.

Државне власти пружају различите услуге, на пример у области образовања или здравства; оне обезбеђују реализовање радова на инфраструктури, исплаћују пензије итд. Да би се финансирани ови расходи, државне власти повећавају порезе и социјалне доприносе.

По традицији, владиним споразумом се одређује буџетска политика за наредне године. Конкретан садржај се дефинише сваке године приликом израде буџета.

Када порески приходи нису довољни да покрију расходе, државне власти бележе дефицит и задужују се. Када државне власти бележе велике дефиците, који проузрокују велико повећање дуга, и наредне генерације морају да сnose терет тога. У извесним случајевима задуживање може да се оправда, на пример када је реч о улагању у образовање или инфраструктуру, јер ће од тога и будуће генерације имати користи. Ипак, пожељно је избећи спиралу брзог повећања дуга, коју прате растући каматни трошкови.

Будући да држава, предузећа и грађани тренутно троше више него што Србија може да произведе, увози се роба и услуге, а за то се плаћа новцем који је често позајмљен од иностранства. Када се не би водило рачуна о укупном трошењу државе, предузећа и становништва, све већи део износа који зарадимо морали бисмо да дајемо на враћање дугова, те би привредни раст и животни стандард били све мањи.

4

Инфлација

Инфлација

Термин инфлација односи се на динамику повећања просечног нивоа цена у оквиру једне привреде.

Главни узрок инфлације је повећање масе новца у оптицају по стопи која је изнад стопе раста производње. Она увек представља диспропорцију новчаних и робних фондова у једној привреди, при чему су новчани фондови већи од робних.

Инфлација се сматра хиперинфлацијом када прелази стопу од 50% на месечном нивоу. Хиперинфлација погубно делује на економију, разарајући привреду и финансијско-банкарски систем. Често је последица ратова, економских депресија и социјалних или политичких потреса.

Један од најпознатијих примера хиперинфлације забележен је у бившој Југославији између октобра 1993. и јануара 1994. године. Тада је забележен раст цена од 5×10^{15} процената месечно, што значи да су се цене удвостручавале сваких 16 сати. Ипак, то није био најдрастичнији пример - у Мађарској после Другог светског рата цене су се удвостручавале сваких 15 сати. Познати су и примери хиперинфлације из Немачке двадесетих година и неких јужноамеричких земаља осамдесетих година прошлог века.

Насупрот томе, кад просечан ниво цена показује систематску тежњу ка смањењу, реч је о дефлацији. Један од циљева монетарне политике Народне банке Србије јесте да постигне стабилност цена, без знатне инфлације или дефлације.

Јавност се боји инфлације јер повећање цена смањује куповну моћ. Шта ћу моћи сутра да купим новцем који имам данас? То је питање које се тиче свих нас. Централне банке деле ту бригу зато што инфлација значи смањење вредности новца који оне емитују. То објашњава зашто монетарне власти толико важности придају стабилности цена.

1) Никада се не тежи апсолутној стабилности или инфлацији једнакој нули, него једном умереном проценту инфлације, премда, јасно, позитивном. То је начин да се избегне опасност од дефлације. Стабилност цена у нашим условима подразумева инфлацију у распону од 5% до 10%.

2) Тежи се стабилности просечног нивоа цена, а не цене сваке робе или услуге. Савршено је нормално да цена неке робе или неких услуга за којима постоји већа потражња буде увећана, док цена неке друге робе пада, на пример компјутера јер они користе велики технолошки напредак.

Процент инфлације у Србији од 2001. до 2005.

	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.
Инфлација, крај године, у %	40,7	14,8	7,8	13,7	17,7

Четири овакве новчанице биле су потребне за векну хлеба 1993. године

5

Економски раст

Када један економиста говори о економском расту, он обично мисли на пораст производње робе и услуга у земљи, који се мери БДП-ом. Животни стандард у једној привреди зависи од њене способности да произведе добра и услуге. Продуктивност, пак, зависи од више елемената: од технолошког знања и вештина радника и количине опреме и природних ресурса који радницима стоје на располагању.

Држава својом политиком може да покуша да утиче на стопу економског раста на много начина: подстицањем штедње и инвестиција, унапређењем образовања, успостављањем политичке стабилности, стимулисањем истраживања и развоја нових технологија итд.

Краткорочно, активност је изложена фазама убрзавања и успоравања, чак рецесији. То се назива конјунктуром. Прекиди у расту доводе до незапослености.

	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.
БДП, у млрд. динара	708,4	919,2	1.095,4	1.310,3	1.635,1
Реални раст БДП-а, у %	5,5	4,0	3,0	9,3	6,3

6

Бруто домаћи производ

БДП је тржишна вредност свих финалних добара и услуга произведених у једној земљи у одређеном временском периоду. Тај период је обично једна година или три месеца.

БДП је најважнији статистички податак у економији, јер се сматра да представља најмеродавнији показатељ економског стања друштва. Када процењујемо да ли је једна привреда у добром или лошем стању, логично је да погледамо укупан приход који зарађују сви људи у тој привреди, што је задатак БДП-а.

БДП мери две ствари одједном: укупне дохотке у одређеној привреди и укупне издатке које она има у производњи услуга и добара. Разлог због кога има такву способност, да мери и укупан доходак и издатке, лежи у томе што су те две ствари исте. У привреди у целини дохоци морају бити једнаки издацима зато што у свакој трансакцији постоје две стране: купац и продавац. Сваки динар издатка неког купца представља динар дохотка за неког продавца.

БДП представља главну референцу у политичкој економији. Стога, да би могле да се пореде буџетске карактеристике европских земаља, салда или јавни дугови се упоређују са БДП-ом. С друге стране, нека европска средства су намењена регионима у којима је БДП по становнику знатно испод просека Европске уније.

Да би могла да се изврше поређења на међународном нивоу, усклађене су методе израчунавања БДП-а, и то под окриљем Уједињених нација и Европске комисије.

7

Стопа незапослености

Многи људи од свог посла не стичу само доходак, већ и осећај задовољства и испуњености. Због тога губитак радног места не значи само нижи животни стандард него и губитак самопоштовања и осећај неизвесности у погледу будућности.

Активно становништво (радну снагу) једне земље чине сва запослена и незапослена лица од 15 до 64 године. Тај појам се односи на становништво са пребивалиштем у земљи, али не и на раднике који су запослени на територији, али на њој не живе.

Стопа незапослености представља проценат незапослених у укупном броју активних становника. Незапослено становништво чине лица која су расположива за рад или траже запослење; свеједно да ли примају додатак или не, разлике нема према дефиницији Међународног бироа рада.

Административна стопа незапослености добија се када се попишу незапослена лица пријављена у државним службама за запошљавање. Бројке узете из анкета које се редовно воде на репрезентативним узорцима становништва (у земљама ЕУ реч је о анкети радне снаге) омогућавају да се израчуна усклађена стопа незапослености (дефиниција Међународне организације рада - International Labour Organization).

Република Србија	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.
Стопа незапослености (%)	12,09	12,23	13,28	14,63	18,50	20,8

При спровођењу анкете о радној снази за 2004. годину извршено је усклађивање методологије са најновијим препорукама и дефиницијама Међународне организације рада и ЕУРОСТАТ-а (European Statistical Office), чиме је обезбеђен најважнији извор за међународно поређење података Републике Србије са другим земљама у области статистике рада. Повећање броја незапослених у 2004. години представља пре свега ефекат извршених методолошких промена, које су омогућиле да се боље обухвате сва незапослена лица.

Један од начина да се проблем незапослености у Србији реши јесте подстицање развоја предузетништва. Међутим, да би се до тога дошло, потребно је претходно створити одговарајући привредни амбијент и законску регулативу ускладити са међународним стандардима - то би дало подстицај и страним инвеститорима, под условом да се и политичка ситуација у земљи стабилизује, за шта ће бити потребно одређено време.

8

Конјунктура

Конјунктура

Таласи економског развоја

Конјунктура одговара општој клими економије; и, као клима, она може бити добра или лоша. У фази високе конјунктуре, БДП, којим се мери производња робе и услуга у некој земљи, расте све бржим темпом. Супротно томе, у периоду ниске конјунктуре, произведена количина наставља да се увећава, али све спорије; ако се смањује, тада је реч о рецесији. То је период када дохоци опадају, а незапосленост расте. Уколико је овај проблем изражен, реч је о депресији.

После кише долази сунце!

Када је конјунктура добра, предузећа која лакше продају своје производе шаљу више поруџбина другим предузећима, на пример, ради инвестирања у нове машине. Она такође ангажују раднике, који одсад могу више да троше. Што се тиче државе, она убира више прихода од пореза које плаћају запослени и предузећа и исплаћује мање додатака за незапосленост. У периоду опадања, дешава се супротно. Предузећа наилазе на проблеме, бележе пад продаје и све нижи профит, док незапосленост расте.

9

Национални рачуни

У оквиру српске економије, сваке године се закључи велики број послова између економских актера. Национални рачуни групишу све те податке у систем који је стандардизован према међународним конвенцијама, што омогућава њихово поређење међу различитим земљама.

Национални рачуни се састоје од кохерентног, конзистентног и интегрисаног низа макроекономских рачуна, биланса и табела заснованих на међународно признатим концептима, дефиницијама, класификацијама и рачуноводственим правилима.

Они помажу економистима да измере ниво економског развоја и стопу економског раста, промене у потрошњи, штедњи, инвестицијама, дуговима и нето вредности не само целе економије већ и сваког од сектора који је чине (као што су влада, јавна и приватна предузећа, домаћинства итд.).

Помоћу података из националних рачуна економисти могу да прогнозирају економски раст или да проучавају утицај одлука владе на економију.

10

Новац

Реч новац је толико уобичајена да се ретко питамо какво је порекло новца и како се он ствара.

Ко ствара новац?

Када говоре о новцу, економисти углавном праве разлику између готовог новца у оптицају (фидуцијарни новац) и депозитног новца. Новац у оптицају обухвата метални новац и папирне новчанице које издаје Народна банка Србије. Друга врста новца обухвата све улоге уписане на рачуне банке који могу да се преносе путем чека или замене за готовину. Технички напредак је допринео да настане и трећа категорија електронски новац.

Предак папирне новчанице настао је услед потешкоћа везаних за златни и сребрни новац: опасност да не буду покрадени навела је трговце да траже особу од поверења која прихвата овај новац као депозит, да би код себе имали само најнужније. Узимајући у обзир њихову способност да процене драгоцености, златари су често преузимали на себе улогу коју данас имају комерцијалне банке. У замену, они су депонентима издавали признанице о депозиту.

Видевши да један део депозита остаје у њиховим ковчежићима, златари су почели да дају позајмице: тако је настао банкарски кредит. Да видимо како би то изгледало у данашњим условима: ако неко уложи 100 долара у банку, поседује депозит у том износу; та банка може да задржи 10 долара у резерви, а 90 да позајми некоме коме је зајам потребан. Тако је банка од 100 створила 190 долара. Међутим, банка на тај начин не ствара никакво богатство, јер се људи који су примили зајам у исто време и задужују, тако да, у ствари, нису нимало богатији. На тај начин је и настала разлика између онога што данас зовемо фидуцијарном основом (новац који издају централне банке и који је заменио златни и сребрни новац) и новчане масе (или агрегата) који стварају финансијски посредници, у ширем смислу. Тако, новчани агрегат М3 обухвата папирни и метални новац у оптицају, али и улоге по виђењу, штедне и орочене улоге, као и документе о потраживању са максималним роком доспећа од две године.

Разлика између готовог новца у оптицају и новчане масе М3 се повећава са степеном модернизације финансијских тржишта и њиховом способношћу за иновацијама. На пример, однос између ова два агрегата у зони евра је реда величине 18. За 1 евро издат у виду новчанице или металног новца процесом кредитирања је настало 17 евра. Ако централне банке имају монопол у издавању новчаница, то није случај са стварањем новца у ширем смислу.

11

Сењораж

Ова, помало застарела реч и данас се користи да се означе приходи модерних централних банака, јер ови приходи потичу од привилегије да се кује новац, коју је некада имао феудални господар (властелин).

Супротно ономе што се понекад мисли, централне банке не стичу своје приходе из разлике између вредности назначене на предњој страни новца и трошкова штампања новчаница. Оне би онда биле веома богате! Народна банка, као и друге централне банке, остварује приходе од емисије новца, на шта је добила монопол од државе.

Некада су новчанице представљале признанице које су издаване у замену за депозит у драгоценом металу. Као што знате, то више није случај. Чак иако су постале апстрактне новчане ознаке, јер се више не размењују за злато или друге драгоцене метале, оне се и даље књиже као дуг централне банке (тј. у пасиви биланса стања). Та пасива се не плаћа (новчанице не доносе камату); насупрот томе, у активи биланса неких централних банака налазимо, као противвредност новчаницама, кредите које одобравају комерцијалним банкама и званичне девизне резерве, које доносе камату. Ова разлика представља оно што зовемо сењораж.

Тај приход припада заједници јер потиче од монопола емисије новчаница. Један део тог прихода првенствено припада држави, а други централној банци, која тако може да гарантује да је финансијски здрава, да покрије своје трошкове функционисања и да обезбеди своје задатке од општег интереса, као што је, на пример, монетарна политика.

12

Девизне резерве

Девизне резерве Народне банке су стране хартије од вредности, депозити на рачунима у иностранству, страни новац у готовини и злато. Ове званичне девизне резерве Србије чува Народна банка и користи их за остваривање задатака од општег интереса, од којих је главни монетарна политика. Како су то злато и те девизе доспели у Народну банку Србије?

Прве новчанице су емитовале приватне банке у замену за депозит предат у металном новцу или вредним предметима; овај поступак је у многоме олакшавао новчани оптицај и комерцијалну размену. Новчанице су представљале потврду дуга банке за улог који је дао корисник. Дакле, оне су биле део пасиве биланса банке, а предате вредности део активе.

У XIX веку многе европске државе емисију новчаница су повериле централним банкама, институцијама које су посебно у ту сврху формиране. Новчанице су коришћене за одобравање кредита привреди и издаване за улоге у злату и другим драгоценим металима, који затим улазе у активу биланса централне банке гарантујући њихову вредност.

Девизне резерве акумулирају се у билансу банке њиховом заменом коју врше пословне банке за динаре. Пословне банке девизе углавном стичу од извозних предузећа. Служе за покриће дефицита платног биланса. Њихова величина се посматра у зависности од броја месечних износа увоза који се могу покрити, на пример милијарда долара за малу земљу може да значи покривеност увоза за шест месеци, док та милијарда долара некој већој земљи може да значи покривање увоза за само један месец.

Једна од намена девизних резерви јесте и да омогуће централној банци додатна средства да стабилизује домаћу валуту. Уколико је у оптицају превелика количина новца, Народна банка Србије може продајом девизних резерви да повуче један део домаће валуте, чиме се спречава раст инфлације.

13

Финансијски систем

У нашој економији постоје домаћинства, предузећа или државни органи власти који располажу вишком финансијских средстава и други којима су она јако потребна. Финансијски систем повезује једне и друге, било преко финансијских посредника, било директно на финансијским тржиштима.

Финансијски посредници

Најважнији финансијски посредници су банке, институције преко којих штедише могу индиректно да понуде средства онима који траже зајам. Банке користе штедне вишкове за одобравање различитих врста кредита. Тако ове кредитне институције обављају више функција. Оне обезбеђују својим корисницима производе по мери, на пример, хипотекарне кредите, за одређени износ, за прецизно дефинисано време трајања и по договореној каматној стопи. Банке исплаћују улагачима камату на њихове депозите, а зајмопримцима наплаћују нешто вишу камату на одобрене кредите. Разлика између ових каматних стопа покрива трошкове банака и доноси им профит.

Штедише уживају сигурност; само се банке излажу ризику да њихови корисници кредита банкротирају, док се опрезном и ефикасном контролом коју спроводи Народна банка Србије отклања опасност од банкротирања банке.

Финансијска тржишта

На финансијским тржиштима се директно срећу особа која жели да штеди и особа која жели да позајми новац. Повезује их тржиште хартија од вредности, које се деле на акције и обвезнице. У прошлости су се они сретали физички на тржишту, као на пример на берзи, али са развојем информатике, та места су све чешће виртуелна.

Тржиште обвезница

Када неко предузеће жели да финансира нову инвестицију, рецимо изградњу нове фабрике, може да позајми средства тако што ће издати обвезнице. Ако купимо обвезнице од неког предузећа, позајмљујемо му новац на одређени период. На обвезници је означено време враћања дуга позајмљеног износа и каматна стопа која ће се исплаћивати до краја тог периода.

Тржиште акција

Куповином акције добијамо део власништва у предузећу - постајемо један од власника и имамо право на део добити коју предузеће оствари. На пример, ако неко предузеће прода хиљаду акција, свака од њих представља хиљадиту део власништва над предузећем. Зарада од акција је већа од оне која се добија од обвезница, али је и потенцијални ризик већи, јер може да се деси да предузеће западне у финансијске тешкоће. Тада ће се власницима обвезница исплаћивати камате пре него што се испуне обавезе према власницима акција.

Велика предност финансијских тржишта је у томе што власници хартија од вредности нису обавезни да их чувају до њиховог датума доспећа. Продаја пре предвиђеног рока на такозваном секундарном тржишту је скоро увек могућа, што пружа велику флексибилност у вођењу послова са хартијама од вредности.

14

Биланс

Платни биланс одражава економске послове једне земље са остатком света. Ти подаци дају обавештења потребна за економску политику: ако се, на пример, констатује да је извоз сувише слаб, могу да се уведу мере за његово подстицање.

Платни биланс

Према Међународном монетарном фонду, платни биланс представља статистику која за дати период (месец, тромесечје или годину) и на систематски начин, у две рубрике, даје преглед економских послова једне земље са остатком света. Чине га две врсте рачуна: текући рачун и рачун капиталних трансакција.

На текућем рачуну исказују се подаци о финансијским трансферима, увозу и извозу робе и услуга, а на рачуну капиталних трансакција подаци о приливу и одливу капитала.

Платни биланс представља збир та два рачуна, а његова једначина овако гласи:

Текући рачун + рачун капиталних трансакција = промена на стању девизних резерви.

Промене на овим рачунима утичу на стање девизних резерви. На пример, уколико би текући рачун бележио дефицит, а прилив капитала био већи од тог дефицита, девизне резерве би порасле за ову разлику.

15

Кредитор последње инстанце

Кад нам је потребан новац, обично се обраћамо својој банци. Уосталом, банци се можемо обратити да бисмо подигли новац ако га имамо довољно на свом рачуну, али и да затражимо кредит. Али коме се обраћа банка кад јој је потребан новац? Она се окреће централној банци; њу називамо кредитором последње инстанце, то јест последњим даваоцем кредита.

Комерцијалне банке такође стално имају потребу за расположивим новцем, између осталог и зато што ми код њих подижемо новац или зато што морају да измире своје дугове према некој другој банци. Циљ ове позајмице и даваоца јесте да спрече колапс институција које пролазе кроз финансијске тешкоће.

Централна банка не треба само да води рачуна о добром функционисању финансијског система; она мора да поступа тако да не дође ни до каквих потешкоћа које би, по принципу заразе, могле да доведу у опасност стабилност целокупног система. Као и остале централне банке, Народна банка, у кризној ситуацији, може да донесе одлуку да обезбеди расположива средства банкама којима су она хитно потребна. Она тиме спречава масовно подизање новца од стране клијената, што би за банку у тешкој ситуацији представљало додатне проблеме. Овим се такође избегава да привремени недостатак расположивог новца у само једној банци створи потешкоће у другим банкама.

Да би се спречило да банке користе овај вид осигурања и да се излажу претераним ризицима, централна банка тражи високу стопу за овакве ванредне кредите, а у њеном је интересу да банкарски сектор буде под добрим надзором.

16

Институције Бретон-Вудса

Пре шездесет година (1945), по завршетку рата, у летовалишту Бретон-Вудс (САД), одржана је међународна конференција која представља важан датум у историји. Том приликом су истовремено основани Међународни монетарни фонд (ММФ) и Светска банка. Циљ је био да се успостави оквир за економску сарадњу и развој којим би се поставиле основе за стабилнију и напреднију светску економију. Један од задатака је био и да се ради на реконструкцији опустошене Европе. Ове институције, које сада окупљају 184 земље, својим активностима су пратиле промене у светској економији и њене нове улоге.

ММФ ради у корист међународне монетарне сарадње и пружа својим члановима савете из економске политике и техничку помоћ с циљем изградње и одржавања јаким економија. ММФ својим члановима одобрава зајмове (које карактеришу релативно кратки рокови доспећа и који се углавном финансирају уписивањем удела чланова) и помаже им у изради програма деловања ради решавања проблема платног биланса.

Светска банка фаворизује дугорочан економски развој и смањење сиромаштва, одобравајући својим члановима техничку и финансијску помоћ како би спровеле реформе у секторима или реализовале специфичне пројекте изградња школа и здравствених центара, снабдевање водом или струјом итд. Та помоћ углавном се финансира из доприноса које плаћају чланови и од издавања обвезница.

ММФ и Светска банка тесно сарађују. Оцене ММФ-а о ситуацији и економским политикама земаља пружају Светској банци информације које јој омогућавају да анализира евентуалне пројекте развоја или реформе. Паралелно с тим, у извештајима ММФ-а о економској политици узимају се у обзир савети које даје Светска банка о структурним и секторским реформама.

Најзад, ове две институције су удружиле своје напоре у неким специфичним областима:

- 1996: иницијатива у корист сиромашних и веома задужених земаља с циљем да се ублажи терет њиховог спољног дуга;
- 1999: *Документи о стратегији за смањење сиромаштва* обухватају иницијативу из 1996. године и представљају темељ за зајмове које су ММФ и Светска банка предложили под веома повољним условима;
- 1999: *Програми оцене финансијског сектора* омогућавају да се оцене национални финансијски системи и да се препоруче одговарајуће корективне мере;
- 2004: први *Global Monitoring Report* одређује стање напредовања мера и потребне активности да би се достигли *Циљеви развоја за миленијум*, који су усвојени на Самиту миленијума Уједињених нација. Он се бави и проучавањем доприноса *Партнерству за развој*, које је усвојено на конференцији у Монтереју (Мексико), коју су 2002. године организовале Уједињене нације, а којој су, поред других, присуствовали ММФ и Светска банка.

17

Мултилатералне групе

Растућа економска интеграција захтева мање-више јасне механизме договарања чији је циљ о б е з б е ђ и в а њ е стабилности светске економије. Ево неколико механизма који укључују индустријализоване земље.

Са пет на седам чланова

Шефови држава и влада пет индустријски најразвијенијих земаља (Сједињене Америчке Државе, Јапан, Немачка, Француска и Уједињено Краљевство) затражили су 1982. године од својих министара финансија, којима су се потом придружили гувернери централних банака, да ојачају мултилатералну контролу с циљем веће стабилности девизних курсева. Њима су се 1989. године прикључиле Италија и Канада: Г5 је нестала у корист Г7.

У штампи, Г7 која је постала Г8 после придруживања Русије - најчешће подразумева економске самите на којима се окупљају шефови држава и влада. Г7 о којој је овде реч, и којој не припада Русија, окупља министре финансија и гувернере централних банака држава-чланица да би се управљало економским односима са становишта раста, равнотеже платног биланса и стабилности девизних курсева.

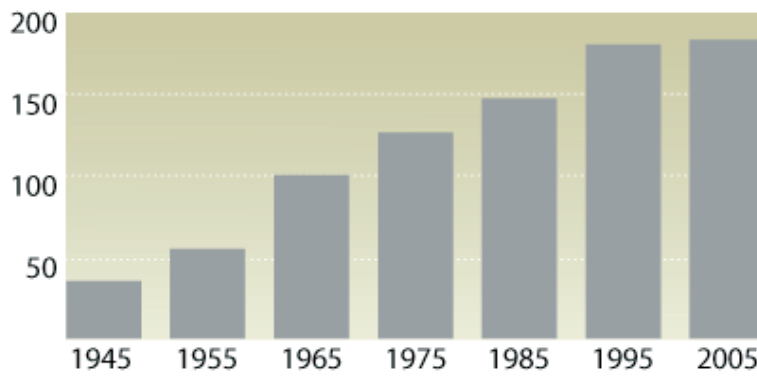
Г7 је замишљена као неформални форум, због чега и нема секретаријат ни стално седиште, што је карактеристично за међународне организације као што су Уједињене нације или Светска банка. Састанке организују и воде земље-домаћини, које се смењују сваке године.

Међународни монетарни фонд

Међународни монетарни фонд (ММФ) основан је 1945. године у Бретон-Вудсу. Ова организација броји 185 земаља-чланица, због чега има улогу надлежног центра за светску финансијску стабилност. Орган одлучивања ММФ-а је Савет гувернера, у коме је заступљена свака држава-чланица.

Циљ ММФ-а је да подстакне глобалну монетарну сарадњу, обезбеди финансијску стабилност, олакша међународну трговину, смањи сиромаштво и број незапослених. Један од његових задатака је и да пружи финансијску помоћ земљама које имају тешкоће са платним билансом. Приступањем ММФ-у, државе-чланице се обавезују да уплаћују финансијски допринос, чији износ зависи од њиховог економског значаја. По овом кључу се

утврђује и њихов приступ средствима ММФ-а, као и њихово право гласа. Вивша СФРЈ је била једна од земаља учесница Бретонвудске конференције и земаља оснивача ММФ-а и Светске банке. После осамостаљивања Црне Горе, Србија је наследила чланство државне заједнице у ММФ-у.

Пораст чланства у Међународном монетарном фонду, 1945-2005. (број земаља)

18

Пензиони систем

Услед недостатка средстава за исплату пензија, у великом броју земаља традиционални пензиони систем престао је да буде једини модел за обезбеђивање пензија грађана. То је разлог што су реформе пензионих система у богатим друштвима одавно спроведене, а у последњих неколико година спроведе се и у земљама средње и источне Европе, укључујући и скоро све балканске земље, увођењем приватних пензионих фондова и реструктурирањем постојећег јавног система пензионог осигурања.

Да би се боље разумела улога добровољних пензионих фондова, требало би да се упознамо и са обавезним пензијским осигурањем.

Законска пензија

Систем јавног (обавезног) пензијског осигурања у Србији, као и у свету, функционише на принципу расподеле текућих доприноса које уплаћују тренутно запослени, а који се користе за исплату пензија садашњих пензионера. То је традиционални пензиони систем и он се, због свог начина функционисања, назива системом међугенерациске солидарности, а у свету "pay as you go" системом.

С обзиром на то да је становништво Србије међу десет најстаријих у свету, са сталним растом броја пензионера у односу на број запослених, текући доприноси нису довољни да би се пензије исплатиле. Да би се оптерећење државног буџета, из кога се финансира преостали део, смањило, у будућности ће све важнију улогу имати:

Добровољни пензиони фондови

Добровољни пензиони фондови се уводе да би се омогућила дугорочна штедња за старост. У систему у коме постоје добровољни пензиони фондови сваки грађанин има могућност да одлучи да ли жели да се учлани и колико жели да уплаћује у фонд. Будући да њихов рад код нас строго контролише Народна банка Србије, чланови не треба да брину да ли ће фонд испоштовати своје обавезе.

Фонд затим та уплаћена средства инвестира у хартије од вредности да би се повећали приходи у корист чланова фонда. Народна банка Србије је строго прописала на који начин се могу користити средства која су уплаћена у добровољни пензиони фонд. Уплатом доприноса купујете одређени број инвестиционих јединица. Множењем броја инвестиционих јединица које поседујете са дневном вредношћу инвестиционе јединице можете сваког дана израчунати вредност ваших средстава. На пример, ако фонд има 1.000 чланова и укупну имовину од 1.000.000 динара, вредност инвестиционе јединице у том тренутку износи 1.000 динара. Уколико престанете да уплаћујете доприносе, чланство не престаје и након навршене 53. године можете располагати акумулираним средствима.

19

Светски економски форум

Светски економски форум (World Economic Forum WEF) представља независну међународну организацију која међународним лидерима и пословном свету пружа ширу платформу за дискусију о светским проблемима и за заједничко тражење решења.

WEF је настао 1970, када је Клаус Шваб, професор универзитета, у швајцарском зимовалишту Давосу окупио шефове европских предузећа да разговарају о пословној стратегији. Током година, распоред ових састанака је проширен и све више руководилаца, како политичких тако и из пословног света, учествује заједно са верским лидерима, представницима синдиката, друштвених организација итд.

Годишњи састанак WEF-а се обично одржава у јануару у Давосу. У 2002. години, он је ипак одржан у Нјујорку у знак солидарности и поверења после атентата 11. септембра 2001. године. Организују се и регионални састанци. У јуну 2003. године, на пример, састанак за мир организован у Јордану окупио је више од 1.200 учесника. WEF је у 2006. години предвидео одржавање регионалних заседања у Сингапур, Јужној Африци, Кини и Индији. Форум је постао утицајан зато што окупља велики број важних личности.

С друге стране, противници Форума тврде да његов циљ није да решава економске проблеме, већ да је само идеално место за склапање послова између најбогатијих предузећа, која ту прилику користе и за придобијање најмоћнијих политичара. Због тога је као одговор на WEF настао социјални контрафорум Светски социјални форум.

Светски социјални форум

У исто време кад и годишњи састанак WEF-а обично се одржава и Светски социјални форум (World Social Forum), који организују чланови антиглобалистичких покрета.

Овај форум ставља акценат на укидање дугова земаља трећег света, борбу против сиромаштва и праведну трговину. Сваке године број његових учесника је све већи, тако да је на петом Светском социјалном форуму, који је одржан 2005. године у бразилском граду Порто Алегре, учествовало око 155.000 људи.

20

Штедња

Штедња је важна за свакога понаособ, али и за државу. Штедња коју депоненти полажу у банке служи, на пример, кредитирању привреде и предузећа. Што људи више штеде, више је пара у банкама за улагање, самим тим и за развој.

Постоји неколико различитих видова штедње:

Код нас је још увек популарана штедња у сламарици или сефу. Иако омогућава штедњу и располагање уштеђевином у складу са тренутним потребама и могућностима, доноси и одређене ризике као што је губитак дела или целокупне уштеђевине због инфлације, крађе, пожара, фалсификата и сл. Такође, штедња у сефу не доноси приносе, тј. не увећава износ штедње.

Штедња у банци омогућава очување вредности уложених средстава уз остваривање умереног приноса. Ова врста штедње може да буде динарска или девизна. Када је штедња неорочена, клијент у сваком тренутку може да употреби новац на свом штедном рачуну, али не остварује значајнији принос с обзиром на то да је камата на неорочену штедњу ниска.

Орочена штедња представља новац поверен банкама на одређени рок, који може бити три месеца, шест месеци, годину дана или дуже. Већи принос се остварује уколико је период орочавања дужи.

Износи до 3.000 евра осигурани су код Агенције за осигурање депозита уз гаранцију Републике Србије. У случају престанка рада банке, Агенција депонентима исплаћује гарантовани износ штедње.

Штедња кроз инвестиционе фондове је нов облик штедње. Улагањем у хартије од вредности преко инвестиционих фондова члан фонда преузима ризик улагања, али ова врста штедње може донети и нешто већи принос на уложена средства од других видова штедње.

Штедња кроз осигурање живота представља облик дугорочне штедње који омогућава остваривање унапред познатог приноса уз истовремено покриће за ризике несрећног случаја, смрти, инвалидитета у току трајања осигурања. Могуће је осигурати се у динарима или девизама, а сигурност средстава зависи од пословања друштва. Осигураник је обавезан да средства уплаћује у складу са уговореном динамиком како би у целини остварио уговорена права.

Уплата пензијских доприноса се код нас обављала у виду обавезних издвајања предузећа и послодаваца. С обзиром на то да је у Србији велики број незапослених, средства која издвајају запослени нису довољна и доводе до осиромашења пензионера.

Зато се сада и код нас уводи штедња за старост у **добровољним пензијским фондovima**. Онај ко редовно уплаћује у добровољни пензијски фонд током дужег временског периода, поред редовне пензије коју му је уплаћивао послодавац током радног стажа, обезбеђује и приватну пензију за старе дане. Могу да штеде и лица која нису у сталном радном односу. Средства која се уплаћују у фонд инвестирају се у најквалитетније хартије од вредности и тако се тако се увећавају.

Надзор над пословањем банака, друштава за осигурање и добровољних пензијских фондова је у надлежности Народне банке Србије, а надзор пословања инвестиционих фондова у надлежности Комисије за хартије од вредности.

Коришћена литература:

The Didactic brochure, National Bank of Belgium, www.nbb.be

Принципи економије, N. Gregory Mankiw, Центар за издавачку делатност Економског факултета, Београд, 2006.

The Economics of Money, Banking, and Financial markets, Frederic S. Mishkin, Pearson Addison-Wesley, Boston 2006.

Wikipedia, on-line encyclopedia

www.limun.hr

www.statserb.sr.gov.yu, Републички завод за статистику

www.nbs.yu

Текст припремила:
Јована Терзин
Одељење за информисање
Народна банка Србије

Лектура на српском језику:
Видосава Гркавац
Одељење за информисање
Народна банка Србије